

Relasjoner og språk

Psykodynamisk fortolkning av språkets rolle i relasjonsdannelse som bidrag til å forstå grunnlaget for Adult Attachment Interview (AAI)

Kari Halstensen¹
Leif Gunnar Engedal
Helle Myrvik
Sigrid Helene Kjørven Haug
Arne Austad
Magdalene Thomassen
Pehr Granqvist

Språk utvikles i relasjon og påvirker samtidig relasjonens utvikling. Gjennom denne doble forbindelsen til relasjonen får språket et dynamisk grensesnitt mot psykologiske teorier som har relasjonen som grunnleggende utgangspunkt. Tilknytningsteorien er en slik teori, men den er likevel taus om språkets rolle i relasjonsdannelsen. Dette til tross for at studier av verbal adferd er bærende i forskning på voksnes tilknytningmønstre. I denne artikkelen henvender vi oss til teorier av S.A. Mitchell og D.N. Stern, som begge tydelig forholder seg til interaksjonen mellom språk og relasjon. Hensikten er å se om vi kan finne forklaringer på hvorfor kunnskap om mentale representasjoner av relasjoner kan undersøkes og forstås ved å analysere verbalt språk.

1. Kari Halstensen, psykolog, PhD-kandidat Modum Bad/MF Vitenskapelig Høyskole. Leif Gunnar Engedal, professor em, dr.philos, MF Vitenskapelig Høyskole. Helle Myrvik, religionsviter, cand.philol, kurs- og prosjektleder, Kildehuset, Modum Bads kurs- og kompetansesenter. Sigrid Helene Kjørven Haug, PhD, forsker, Sykehuset Innlandet og Høgskolen i Innlandet. Arne Austad, psykiater. Magdalene Thomassen, førsteamanuensis, VID Vitenskapelig Høyskole Diakonhjemmet. Pehr Granqvist, professor, PhD, Psykologiska Institutionen, Stockholms Universitet. Korrespondance til E-post: kari.halstensen@modum-bad.no.

Tilknytningsteorien, slik den er utviklet av John Bowlby og senere tilknytningsforskere, vektlegger tidlige relasjonserfaringer med primære omsorgspersoner. Disse erfaringene betraktes som avgjørende når individet utvikler både selvforhold og evne til samspill med andre. Forskning på barns tilknytning utviklet seg med utgangspunkt i studier av observerbar, relasjonell adferd hos barn. En revolusjonerende utvidelse i denne forskningens perspektiver kom med forskningsinstrumentet Adult Attachment Interview (AAI)² (Hesse, 2016). AAI gjorde det mulig å undersøke voksnes mentale representasjoner av tidlige tilknytningserfaringer gjennom systematiske studier av den verbale adferden i intervjusituasjonen. AAI forutsetter dermed en så nær forbindelse mellom verbalt språk og relasjonsmønstre at det faktisk er mulig å studere mentale modeller av relasjonelle forventninger ved hjelp av analyser av verbalt språk.

Denne antatte forbindelsen vekker i sin tur spørsmål om hvordan språk og relasjon er relatert til hverandre på et mer grunnleggende nivå. Er det mulig å få tilgang til mentale modeller av relasjonsmønstre ved å studere verbal adferd, fordi språket i utgangspunktet har spilt en betydningsfull rolle i de prosessene som setter mennesker i stand til å etablere, opprettholde, forme og uttrykke relasjoner? Og på hvilken måte får språket da betydning i de prosessene som danner de grunnleggende tilknytningsmønstrene? Hvilke former for språk dreier det seg i så fall om? Relasjonelt samspill er jo livsviktig for barnet lenge før det utvikler verbalt språk. Utvikler små barns relasjoner seg gjennom et før-verbalt språk knyttet til kropp, mimikk, berøring, lyd etc.? Hvordan forholder i så fall dette språket seg til det verbale språket som utvikler seg senere?

Slike spørsmål er det vanskelig å finne kvalifiserte svar på i rammen av tilknytningsteoretisk forskning. Tilknytningsteorien hviler på «relasjonalitet» som grunnleggende forutsetning (Granqvist, 2002). Ved hjelp av AAI har man i omfattende empirisk forskning kunnet påvise at det eksisterer en form for systematisk sammenheng mellom individets språkbruk og mentale representasjoner av relasjonelle erfaringer. Samtidig sier teorien altså lite om hvilke mekanismer eller prosesser som kan forklare denne sammenhengen. Vi ser det derfor som en interessant teoretisk utfordring å undersøke dette forholdet nærmere. Det vi vil undersøke kan oppsummeres i følgende spørsmål: Hvilke

2. AAI er et semistrukturert intervju som særlig fokuserer på voksnes minner, opplevelser og følelser knyttet til hvordan de som barn opplevde relasjonene til foreldrene sine. Ved å analysere verbal adferd slik den kommer til uttrykk i intervjuet, har det vist seg mulig å få frem tilstrekkelig valid og reliabel informasjon om voksnes sinnstilstand med hensyn til tilknytning

mulige teoretiske forklaringer kan bidra til å kaste lys over hvorfor kunnskap om mentale representasjoner av relasjoner kan undersøkes og forstås ved å analysere verbalt språk?

1. Forskningsspørsmål

Som vi har påpekt står grunnleggende spørsmål om sammenhengene mellom verbalt og før-verbalt³ språk ubesvart og utforsket i tilknytningsforskningens teoridannelse. Vi har heller ikke funnet at det er tatt forskningsskritt for å undersøke interaksjonen mellom verbalt og før-verbalt språk i tilknytnings-teoretisk perspektiv.⁴ Denne typen spørsmål har imidlertid fått betydelig oppmerksomhet i den relasjonelle psykoanalysen. Samtidig er denne faglige diskursen preget av nokså ulike posisjoner. Timothy Zeddies (2002) peker på en sentral uenighet blant teoretikere i fortolkningen av forholdet mellom den tidlige, før-verbale kommunikasjonen («det før-verbale domene») og det senere verbale språket («det verbale domene»). Noen hevder at utviklingen av verbalt språk medfører en kvalitativ endring i menneskets utvikling, et slags irreversibelt og definitivt «sprang.» Det verbale språket åpner opp en ny verden av muligheter, men samtidig lukkes døren tilbake til den typen erfaringer som rommes i den før-språklige tilstanden. Andre hevder at et så markert og definitivt skille innebærer en uholdbar forenkling. Det verbale spiller hele tiden sammen med det før-verbale og det nonverbale, og henter vesentlige elementer av sin betydning og kraft fra før-verbale kilder.⁵

3. Begrepene «før-verbalt språk» og «nonverbalt språk» brukes om ikke-semantiske språkformer. Før-verbalt språk er det språket barnet bruker før det har tilegnet seg semantisk språk. Nonverbalt språk er all den kommunikasjonen som ikke rommes i ordene etter at individet har begynt å bruke verbalt språk.
4. Det ser ut til at vi her står overfor et problemfelt som er utforsket i dobbelt forstand. Det er ikke beskrevet i tilknytningsforskningens interne teoriutvikling, og det ser heller ikke ut til å være undersøkt i studier av samme art som den foreliggende. Det vil si studier der tilknytningsteoriens perspektiver på språk og relasjon sammenlignes med andre teoritradisjoners posisjoner. Vi har gjort omfattende søk i helsefaglige og samfunnsvitenskapelige databaser for å finne eksisterende forskning på det aktuelle problemkomplekset. Søkene har ikke gitt resultater. Vi har også undersøkt en større mengde artikler som siterer fra to av Mary Mains artikler der hun berører tema som vitenskapsfilosofi, hermeneutikk og psykolingvistikk (Main, 1995; Main, 2000). Heller ikke disse søkene har gitt resultater. Hverken Appelmans (2000) artikkel om tilknytningserfaringer og språk, eller Steele og Steele's (2008) bok om klinisk anvendelse av AAI, tar opp de problemstillingene som undersøkes i denne studien.
5. Som eksempel på en slik posisjon kan nevnes Frie (1999) og Zeddies (2002); jfr. Loewald (1978).

Begge posisjoner innebærer imidlertid at man med utgangspunkt i relasjonens sentrale betydning, fremhever «språk» i vid forstand som en avgjørende dimensjon i relasjonsdannelse og i selvforholdets utviklingsprosess. Både det før-verbale og det verbale språkets adskilte funksjoner i relasjonelle prosesser og interaksjonen mellom dem gir bakgrunn for å formulere følgende forskningsspørsmål:

1. *Hvordan forstås forholdet mellom det før-verbale/nonverbale språket og det verbale (semantiske) språket i dannelse og utvikling av relasjon?*
2. *Hvilken innvirkning har språket på menneskets selvforhold slik det utvikles med relasjonaliteten som utgangspunkt?*
3. *I hvilken grad kan relasjonaliteten som menneskelig grunnkategori gjenfinnes i anvendte språkformer?*

2. Materiale og faghistorisk kontekst

Som et første skritt i undersøkelse var det nærliggende å gå til relevante psykologiske teoritradisjoner som har fokus på forholdet mellom relasjon og språk.⁶ Det finnes flere mulige kandidater for en slik analyse. Vårt valg falt på to sentrale bidrag innenfor det som med en sekkebetegnelse kalles «moderne relasjonell psykoanalyse».⁷ Nærmere bestemt henter vi vårt materiale fra sentrale arbeider hos henholdsvis Stephen A. Mitchell (1946-2000)⁸ og Daniel N.

6. Å velge psykologiske teorier innebærer selvsagt å velge bort andre mulige fagfelt, eksempelvis filosofiske tekster som adresserer relevant tematikk. Dette valget er ikke gjort uten ambivalens, i og med at dialogen mellom psykologi og filosofi har gitt vesentlige bidrag til refleksjon og kunnskapsutvikling om språkets rolle i relasjonsdannelse (Vetlesen & Stänicke, 1999; Ricoeur, 1978; Cavell, 1993).
7. Den relasjonelle psykoanalysen er ikke en enhetlig teoritradisjon med klart definerte kjennetegn. Snarere finner man her en rekke forskjellige bidragsytere med ulike aksentueringer og teoriutforminger. Vi går ikke nærmere inn på de ulike posisjonene her. Se ellers framstillingen hos Greenberg & Mitchell (1983); Mitchell & Aron (1999).
8. I analysen av Mitchells tenkning er følgende tekster særlig sentrale: «*Relational Concepts in Psychoanalysis. An Integration*» (1988); «*Relationality. From Attachment to Intersubjectivity*» (2000). Tidlig i vårt arbeid med Mitchells tekster, viste det seg at han i stor grad bygger sin teoridannelse på tekster av psykoanalytikerens Hans Loewald. Dette betyr at Mitchell (2000) i stor grad har funnet Loewalds tekster kompatible med sin egen teoriutvikling innenfor relasjonell psykoanalyse. I det følgende kommer vi til å benevne dette som Mitchells teoridannelse til tross for at det vil forekomme en del sitater fra originaltekster av Loewald.

Stern (1934-2012).⁹ Dette valget er begrunnet i to hensyn. For det første hadde vi forventninger til en potensielt god analytisk interaksjon mellom relasjonell psykoanalyse og tilknytningsteori. For det andre kjente vi til likheter og forskjeller mellom Mitchells og Sterns teoridannelse som vi trodde ville hjelpe til med å belyse forskningsspørsmålene.

For å legge til rette for en god hermeneutisk prosess valgte vi teorier som innholdsmessig er nært beslektet med tilknytningsteori. Tilstrekkelig likeartede teorier kan inngå i en meningsfull kritisk dialog, og dermed gi den ønskede undersøkelsen av forholdet mellom relasjon og språk. Den relasjonelle psykoanalysen tilfredsstillter etter vår oppfatning kravet om tilstrekkelig likhet med tilknytningsteori. Dette bekreftes også blant annet av Morris Eagle (2013): «(...) there are natural affinities between attachment theory and relational psychoanalysis insofar as at the center of both perspectives is a primary emphasis of interpersonal interactions and their representations” (s. 83). Begrunnelsen for at vi velger to representanter for den relasjonelle psykoanalysen kan derfor sammenfattes i følgende momenter: (a) Den relasjonelle psykoanalysen deler tilknytningsteoriens grunnleggende utgangspunkt: Studiet av menneskets egenart og utvikling må ta form som et studium av relasjonelle og sosiale samspill. «Relasjonaliteten» fremstår som felles teoretisk grunnkategori.¹⁰ (b) Både tilknytningsteori og relasjonell psykoanalyse legger avgjørende vekt på betydningen av kroppslige, affektive interaksjoner og samspill i de første leveårene. (c) Begge teorier vektlegger hvordan mentale representasjoner av selvet, av andre mennesker og av relasjoner former den relasjonelle interaksjonen.¹¹ (d) Begge teoriene er opptatt av å undersøke hvordan samspillet mellom intrapsyriske og interpersonlige prosesser bidrar til å forme individets selvforhold. (e) En viktig forskjell mellom de to teoriene ligger i at tilknytningsteori stort sett forholder seg taus med tanke på å undersøke forholdet mellom relasjonsdannelse og «språk», mens relasjonell psykoanalyse utvikler inngående analyser av den betydningen «språk» i vid forstand har for utvikling av selvforhold og samspill med andre.

Etter en undersøkelse av mulige relevante representanter for den relasjo-

9. I analysen av Stern er følgende tekst særlig sentral: «*The Interpersonal World of the Infant*» (1998).

10. Det finnes en omfattende litteratur som analyserer det teoretiske slektskapet mellom psykoanalyse og tilknytningsteori, se f.eks. Granqvist (2002); Fonagy (2006); Eagle (2013); Gullestad, (2001).

11. Se Granqvist (2002) s. 80.

nelle psykoanalysen, falt valget altså på Mitchell og Stern.¹² En viktig bevegelse for å velge disse to er at begge i stor grad vektlegger analyser av språkets rolle i relasjonsdannelse og utvikling av selvforhold. De tolkningene som disse to teoriene representerer, har klare, sammenfallende perspektiver. Samtidig avviker de fra hverandre og utvikler divergerende forståelser på punkter som er helt sentrale i våre problemstillinger. Dette muliggjør en kritisk komparativ analyse som vi antar vil bidra til fordypet innsikt i språkets betydning og funksjon i relasjonsdannelsen. I artikkelens diskusjonsdel drøfter vi dette, og ser det i relasjon til problemstillinger som er sentrale i tilknytningsteorien. I denne sammenhengen er det grunn til å anta at også mentaliseringsteori kan bidra med viktige tolkningsnøkler til forholdet mellom relasjon og språk generelt, og tilknytningsteoriens forhold til språk spesielt. Mentaliseringsteori vil derfor få en sentral rolle i drøftingsdelen av artikkelen der vi skal diskutere de funnene som kommer ut av den hermeneutiske analysen.

Analysens siktemål er å klargjøre vesentlige faktorer i det dynamiske spillet mellom språk og relasjon i individets tidligste utvikling. I forlengelsen av dette vil vi så kunne utvikle tilknytningsteoretisk relevante hypoteser om hvordan det verbale språket kan være en kilde til kunnskap om det voksne individets indre arbeidsmodeller.

Den faglige konteksten

Studiens materiale hører hjemme i en bestemt faghistorisk kontekst. En kort redegjørelse for denne konteksten vil gi nødvendig perspektiv på faglige premisser og utviklingsprosesser som har bidratt til å forme det materialet som skal analyseres.

De siste tiårene av forrige århundre vokste det frem en stadig økende human- og sosialvitenskaplig kunnskap om relasjonens sentrale betydning. Dette medførte i mange sammenhenger en markert ny-orientering som ofte om-

12. Her er det grunn til å påpeke at Stern selv i utgangspunktet ikke har definert seg som en representant for den relasjonelle psykoanalysen (Schanche, Binder, & Stern, 2006). Han er imidlertid viktig bidragsyter til den relasjonelle psykoanalysens teoriutvikling i og med at han utviklet viktige antagelser om intersubjektiv kommunikasjon i den førverbale fasen. I tillegg har han gjort sentrale beskrivelser av det ikke-språklige spillet i psykoterapi (Stern, Sander, Nahum, Harrison, Lyons-Ruth, Morgan, Bruchweilertster & Tronick, 1998). Omfattende klinisk praksis som psykoanalytisk orienterte psykoterapeuter er i tillegg en fellesnevner mellom Mitchell og Stern.

tales som «the relational turn» (Gergen, 2009; Macquarrie, 1982; Taylor, 1989). Denne dreiningen fikk stor betydning for teoriutviklingen innenfor den amerikanske psykoanalytiske tradisjonen (Mitchell, 1988, 2000; Aron, 1996; Stolorow, 1992). Et gjennomgående trekk i denne tenkningen er et kritisk oppgjør med klassisk freudiansk driftsteori. Driftsteorien legger til grunn at individets liv primært formes «innenfra» gjennom ubevisste drivkrefter som skaper permanente intrapsyriske konflikter og uunngåelige spenninger i individets forhold til omgivelsene (Freud 1920/1983; 1923/1962; 1930). Den relasjonelle psykoanalysen hevder mot dette at interpersonlige prosesser og relasjonell tilknytning må tilskrives grunnleggende psykologisk betydning. Dette innebærer en konsekvensrik metateoretisk forskyvning fra et perspektiv orientert ut fra «individual mind» til et perspektiv med «relational matrix» som orienteringspunkt.

Mitchells og Sterns arbeider hører hjemme i denne faghistoriske konteksten. Begge hevder at relasjonelt samspill med primære omsorgspersoner er av grunnleggende betydning for individets utvikling.¹³ Ifølge Mitchell innebærer «the relational turn» et paradigmeskifte med omfattende konsekvenser både teoretisk og klinisk: «Mind has been redefined from a set of predetermined structures emerging from inside an individual organism to transactional patterns and internal structures derived from an interactive, interpersonal field.» (Mitchell, 1988, s. 17). Tilsvarende beskriver Main (1995, 2000) hvordan tilknytningsteorien har gått gjennom en utvikling der «relational turn» har hatt avgjørende innflytelse. Bowlbys (1982) fremstilling av et instinktrelatert tilknytningssystem ble gjennom empirisk forskning videreutviklet til en innsikt i relasjonalitetens avgjørende rolle i det samspillet der barns tilknytningmønstre blir til: «We have been able to establish the influence of parental mental states on infant attachment organization» (Main, 2000, s. 409). «Parental mental states» betyr i denne sammenhengen foreldres mentale representasjoner av selvet og av relasjon. «Infant attachment organization» henviser til begynnende dannelse av tilsvarende mentale representasjoner hos barn. Dette perspektivet på relasjonens formende funksjon gjennom hele menneskets livsløp vil være utgangspunktet i det videre arbeidet med å utforske forholdet mellom relasjon og språk.

13. Stern skriver: "(...) the sense of self and its counterpart, the sense of other, are universal phenomena that profoundly influence all our social experiences" (1998, s. 5). Mitchell beskriver tilsvarende standpunkt slik: «There is no «self» in a psychological meaningful sense, in isolation, outside a matrix of relations with others» (Mitchell, 1988, s. 33).

3. Metode

Som metodisk strategi anvender vi kritisk hermeneutisk tekstanalyse i tradisjonen fra H.G. Gadamers filosofiske hermeneutikk (Wetlesen, 1983; Alvesson & Sköldbberg, 2013; Brekke, 2006). Nærmere bestemt innebærer det at analysen utføres i rammen av den metodiske strategien som kalles «aletisk hermeneutikk» der målet er å analysere frem et så presist bilde som mulig av tekstens meningsinnhold slik det fremstår for forskeren.¹⁴

I det konkrete analysearbeidet vil vi stadig veksle mellom undersøkelser av spesifikke, avgrensede problemstillinger og utkast til mer helhetlige fortolkninger. Foreløpige formuleringer av «helheten» reiser i sin tur nye spørsmål om mer presise forståelser av «del», som igjen fører til reformuleringer av meningsinnholdet i «helheten» og vice versa. Denne hermeneutiske sirkelgangen åpner muligheter for en mer presis og koherent fortolkning av tekstenes meningsinnhold (Kvale, 1997). Et eksempel på dette ser vi blant annet i hvordan Sterns og Mitchells sammenholdte beskrivelser av ordenes muligheter til å formidle innhold (del) vil kunne belyse språkets relasjonelle funksjon (helhet).

Vi har gått til Mitchells og Sterns tekster med våre problemstillinger slik de er utformet i forskningsspørsmålene. Gjennom nærlesning og analyse av de to teoriene vil det kunne oppstå en mer detaljert og nyansert forståelse av hvordan språk og relasjon gjensidig påvirker hverandre. Med utgangspunkt i denne nye forståelsen vil vi gå tilbake til tilknytningsteorien og drøftingen av hvordan språket kan bære i seg avtrykk av relasjonelle mønstre. Gjennom hermeneutisk analyse og av Mitchells og Sterns teorier og påfølgende sammenligning av funnene, søker vi svar på forskningsspørsmål 1 og 2. Resultatene som kommer ut av denne prosessen danner i sin tur grunnlaget for en utdypet forståelse av forholdet mellom mentale representasjoner av relasjoner og individets språkbruk (forskningsspørsmål 3).

I den hermeneutiske prosessen spiller forskerens egen forforståelse hele tiden en rolle både i forståelsen av enkeltproblemer og i utarbeidelsen av mer

14. Begrepet «aletisk hermeneutikk» anvendes av vitenskapsteoretikerne Alvesson og Sköldbberg. Denne står i et visst spenningsforhold til en historisk orientert hermeneutikk. Fokuset er på meningsinnholdet i teksten slik vi som forskere forstår det (aletisk hermeneutikk), heller enn å prøve å lete frem det meningsinnholdet forfatterne har lagt inn i tekstene (historisk/metodologisk hermeneutikk). For nærmere presentasjon og drøfting av hermeneutisk metode og «aletisk hermeneutikk», se Alvesson & Sköldbberg (2008), s. 189-275.

helhetlige fortolkninger.¹⁵ Underveis settes forforståelsen på prøve i møte med tekstenes meningsinnhold. Slik oppstår prosesser der forforståelsen kan nyanteres, utdypes eller korrigeres i kritisk dialog med teksten. Et eksempel på dette finner vi i at noen av artikkelforfatterne har ulik forforståelse når det gjelder hvorvidt barnet starter utviklingen sin fra en sammensmeltet eller adskilt posisjon i forhold til andre individer. Noen avviser ideen om en sammensmeltet tilstand, mens andre har inntatt posisjoner som inkluderer tanken om sammensmelting. Dette sammenfaller med den vesentligste forskjellen mellom Mitchells og Sterns utviklingspsykologiske tenkning.¹⁶ En nærmere analyse vil avgjøre hvorvidt denne ulikheten gir opphav til inkonsistente fortolkninger av de to teoriene eller om de tvert imot kan lede inn i en fordypet og mer detaljert forståelse av en helhet som dannes av de to teoriene.

Dette peker i sin tur frem mot den hermeneutiske analysens endemål: «I prinsippet er en (...) hermeneutisk udlægning af teksten en uendelig process, men i praksis standser den, når man er nået frem til en fornuftig mening, en gyldig enhedspræget mening uden indre modsigelser» (Kvale, 1997, s. 57). En konkretisert formulering av hensikten med denne studien blir da å søke en sammenhengende og koherent fremstilling av hvordan før-verbalt og verbalt språk påvirker og påvirkes av relasjoner.

15. Det er ikke rom for en mer utførlig diskusjon av elementer i den «forforståelse» som ligger til grunn for foreliggende analyse. Vi avgrenser oss til å peke på følgende: Førsteforfatter er psykolog med videreutdanning og 10 års klinisk erfaring innen for psykodynamiske terapiskoler. Hun har skrevet masteravhandling om tilknytning og har arbeidet videre med tilknytningsteori i sitt PhD-prosjektet. Medforfatterens bidrag til den hermeneutiske analysen skjer med utgangspunkt i et bredt spekter av relevante faglige interesser og kompetanse.
16. Her er det grunn til å påpeke at både Stern og andre spedbarnsforskere (Berk 2000) har uttrykt kritikk mot Margaret Mahlers (Mahler, Pine & Bergman, 1975) opprinnelige teori om en tidlig, primitiv og symbiotisk utviklingsfase (sammensmeltet tilstand). Stern (1998) og andre kritikere av Mahlers posisjon har pekt på at empirisk forskning i stadig økende grad har underbygget at spedbarnet besitter en selvstendig og avansert psykisk funksjonsevne som også innbefatter en kapasitet til å forstå at det egne selvet er adskilt. Loewalds beskrivelse av en sammensmeltet tilstand skiller seg imidlertid fra Mahlers. Mitchell (2000) nyanserer Loewalds teori om den sammensmeltede tilstanden som følger: «Unlike Mahler, Loewald believed that a primary, undifferentiated mode of organization is not a distinct early phase, but is coterminous with more complex organization through life. Therefore, for Loewald, primary density does not imply, as it does for Mahler, experience that is primitive or undeveloped. Unlike Stern, Loewald believed that despite impressive cognitive capacities the infant (or the adult) might possess, experience is organized through life in both differentiated and undifferentiated modes" (s. 147).

4. Språkets rolle i relasjonsdannelsen - den relasjonelle psykoanalytiske fortolkning

Ulike innfallsvinkler til prosessene som utspiller seg i og mellom det før-verbale domene (domene A) og det verbale domene (domene B), påvirkes av hvordan samspillet mellom språk og relasjon blir forstått. Hvert av de to domene gir, som vi snart skal se, opphav til ulike relasjonelle kvaliteter. Spørsmål knyttet til hvert domenes «særeie» vil kunne belyse samspillet mellom språk og relasjon. I analysen av Mitchells og Sterns teoretiske bidrag vil vi klarlegge posisjonene deres på tre sentrale punkt:

- *Forståelsen av ulike former for før-verbal kommunikasjon (domene A)*
- *Konsekvenser av at individet tilegner seg verbalt (semantisk) språk (domene B)*
- *Forholdet mellom domene A og domene B*

Sammenfall og kontradiksjon mellom Sterns og Mitchells tenkning i møte med de språklige fenomenene som tilhører domene A og domene B vil kunne bidra til å belyse forholdet mellom språk og relasjon. Særlig sentralt i vår sammenheng er spørsmålet om hvilke muligheter til persepsjon, erfaring og innsikt som avhenger av spesifikke bidrag fra et gitt domene. I forlengelsen av dette vekkes spørsmålet om hvor definitiv kløften mellom domene A og domene B er: Hvilken grad av kontakt med det før-verbale språket er det mulig å oppnå etter at det verbale språket er blitt tilgjengelig? Og hvilke relasjonelle muligheter kan forløses i kjølvannet av denne kontakten? Sammenholdt har disse analysene av Mitchells og Sterns teoretiske bidrag til hensikt å gi innsikt i forholdet mellom det kroppsnære, affektive språket (før-verbalt/nonverbalt språk) og det kognitivt dominerte verbale språket (semantisk språk) i dannelse og utvikling av relasjon. I tillegg skal analysen gi grunnlag for å reflektere over hvordan menneskers selvforhold utvikler seg i samspillet mellom språk og relasjonalitet.

4.1.1 Mitchell

Mitchells teoretiske bidrag hviler på en tese om at selvet utvikler seg med utgangspunkt i en tidlig fase av sammensmeltning. Videre trekker han ikke et skille mellom et før-verbalt stadium og et påfølgende verbalt stadium i selvets utvikling: «(...) language transcends the distinction between pre-verbal and

verbal; language begins to play an important role in the earliest days of life» (Mitchell, 2000, s. 7). Ordene finnes altså i barnets verden fra begynnelsen av. I den tidlige, sammensmeltede utviklingsfasen har verbalt språk imidlertid helt andre funksjoner enn å bære en kognitivt definert, semantisk betydning: «The mother's flow of words does not convey meaning to or symbolize «things» for the infant (...) but the sounds, tone of voice and rythm of speech are fused within the apprehended global event" (Loewald, 1978, s. 187). Mitchell skiller altså mellom et domene A der språket finnes uten at barnet har tilgang på den semantiske dimensjonen, og et domene B der barnet har tatt steget inn i det forståelsesfellesskapet språkets semantiske innhold åpner opp: «The meaningful distinction is between a developmental era when words, as sound, are embedded in a global, dense undifferentiated experience, and a later era, when sematic features of language have taken precedence over its sensual, affective features" (Mitchell, 2000, s. 8).

I Mitchells forståelse er domene A preget av verbalt språk som sanseerfaring. For barnet er ordene lyd, altså en sanseerfaring. Gjennom ordenes lyd, knyttes språket også sammen med andre sanseerfaringer som klang, volum, rytme, kroppsforneemmelse, hudsansing, berøring, blick, ansiktsuttrykk etc. Dette kan beskrives som følger: «While the mother utters words, the infant does not perceive words but is bathed in sound rhythm, etc., as accentuating ingredients of a uniform experience" (Loewald, 1978, s. 187). Sanseerfaringene som barnet forbinder med ordene, gjør det også mulig å assosiere ordene med affekter som forløses sammen med sanseerfaringene.

Mitchell (2000, 1988) beskriver et endelig skille mellom en utviklingstilstand med og uten verbalt, semantisk språk. I det barnet har tatt steget over i domene B, går den direkte tilgangen til de kvalitetene ordene hadde i domene A tapt. De opprinnelige opplevelseskvalitetene ved ordene fortsetter midlertid å finnes. Mitchell (2000) bruker begrepene «primærprosess»¹⁷ og «sekundær-

17. Mitchell påpeker at Loewald bruker Freuds klassiske termer, men at de i Loewalds anvendelse får et helt annet innhold enn hos Freud (Mitchell, 2000, s. xvii). I denne sammenhengen er det derfor viktig å påpeke at Freud og Loewald forstår begrepene «drift», «primærprosess» og «sekundærprosess» ulikt. I Freuds forståelse er drift «an endogenous force of nature, pushing from within, that only secondarily comes into interaction with the external world" (Mitchell, 2000, s. xiii). Loewald (1970), på sin side, beskriver drift som en relasjonelt generert kraft som oppstår i den tidlige interaksjonen med omsorgspersoner. For Loewald er driften dermed i «interaction with the external world from the beginning», mens Freud ser på driften som et produkt av et lukket, intrapsykisk system. Dette gjenspeiler en vesentlig ulikhet i Freud og Loewalds syn på dynamikken mellom primær- og sekundærprosessspråk. I Mitchells

prosess» for å skille ordenes funksjon før og etter at barnet har utviklet et semantisk basert verbalt språk. Vi skal se nærmere på noe av det som skapes i dynamikken mellom primærprosess og sekundærprosess, og i tillegg se hvordan språket kan tenkes å påvirke menneskers selvforhold.

Forholdet mellom før-verbalt språk og verbalt-semantisk språk

I Mitchells (Mitchell, 2000; Loewald, 1978) beskrivelse utvikler barnet seg ut av enhetstilstanden der ordene er en del av den verdenen det kjenner seg sammensmeltet med – og inn i en differensiert forståelse der ordene knyttes til et meningsinnhold. Sammenknyttingen av tingrepresentasjon og ordrepresentasjon betegnes som en a-ha-opplevelse. Globale, komplekse persepsjoner som har formet tingrepresentasjonene og de auditive minnesporene som har oppstått i møte med ord, settes nå i sammenheng med hverandre. Sammenkoblet med tingrepresentasjonene gir ordrepresentasjonene en ny kapasitet til å romme et større spenn av barnets erfaringer. Ordene får nå semantisk innhold. I Mitchells forståelse er det sammenkoplingen av tingrepresentasjon og ordrepresentasjon som etablerer begynnende sekundærprosesser.

Når barnet tilegner seg et verbalt språk med semantisk innhold, når det et utviklingsnivå hvor språkets semantiske egenskaper kommer i forgrunnen, mens de umiddelbare emosjonelle aspektene blir mindre tilgjengelige. Mitchell mener at ordene blir bærere av livsvarige sanselige og emosjonelle kvaliteter mens barnet befinner seg i den sammensmeltede fasen. Domene A blir dermed å forstå som en utviklingsfase med uvurderlig betydning for hele livsløpet (Mitchell, 2000, s. 4). Mitchell (2000) ser det som avgjørende for individet å utvikle og styrke kontakten med ordene i denne opprinnelige formen (Loewald, 1978, s. 187). Han legger særlig vekt på spørsmålet om i hvilken grad individet lar seg berøre emosjonelt av kontakten med ordene slik de finnes i primærprosessform. Kontakten med primærprosess-språk kan bli både

forståelse trekker Freud en skarp linje mellom individets preverbale og verbale domene (Mitchell, 2000). Det verbale språket er for Freud «associated with secondary process» (Mitchell, 2000, s. 7). I Freuds forståelse er det bare drømmer som kan åpne veien mellom primær- og sekundærprosesser: «In order for the unconscious, infantile impulse that generates the motive force of a dream to enter awareness, it has to piggyback onto words provided by the present day's experience» (Mitchell, 2000, s. 7). Som vi ser står dette i kontrast til interaksjonen mellom primær- og sekundærprosess-språk slik den er beskrevet av Loewald (1978).

for nær og for distansert. Dersom kontakten med språk i primærprosessform ikke har en god nok balanse mellom avstand og nærhet, vil det skape vansker enten i selvforholdet eller i tilpasningen til ytre omgivelser (Mitchell, 2000).

For nær og ubearbeidet kontakt med språkets primærprosessformer, vil medføre at individet blir værende i en dysfunksjonell og udifferensiert sosial samspillsform. På den andre siden vil for stor avstand til primærprosess-språket gi funksjonell sosial kompetanse, men samtidig forårsake at de livgivende emosjonene som preger en personlighet blir borte. For å kunne leve godt med seg selv og med andre mennesker, trenger altså enkeltindividet tilstrekkelig differensiering av eget selv gjennom sekundærprosessene og i tillegg god nok emosjonell kontakt med primærprosessene. I denne sammenhengen kan språket forstås som en bro mellom den opprinnelige, sammensmeltede tilstanden og den differensierte, sosialt tilpassede tilstanden. I Mitchells (2000; Loewald, 1978) beskrivelse finnes språket på begge sider av den utviklingskløften som oppstår når barnet tilegner seg semantisk språkforståelse. Det samme ordet finnes både i en primærprosessform og i en sekundærprosessform, og kan dermed ha funksjon som bindeledd.

Forbindelsen mellom ord i primærprosessform og ord i sekundærprosessform påvirkes av relasjonen til personen som lærer bort ordet: «The emotional relationship to the person from whom the word is learned plays a significant, in fact crucial part in how alive the link between thing and word turns out to be» (Loewald, 1978, s. 197). Relasjonen har dermed avgjørende betydning for hvilket emosjonelt innhold språket får, og samtidig vil språkets primærprosessformer påvirke både eksisterende relasjoner og nye relasjoner.

Språkets påvirkning på relasjonsutvikling skjer først og fremst gjennom kontakten mellom primærprosesser og sekundærprosesser, slik vi har beskrevet ovenfor. I Mitchell's (1988, 2000) fremstilling er språket mye mer enn en kommunikasjonsmulighet. Det er språket som er bindeleddet mellom det som lever i individet, og det som skjer rundt ham eller henne. Ord kan skape relasjonell kontakt ved at de kan bære et semantisk innhold og samtidig være bindeledd til primærprosessenes emosjonelle kraft: «It [the word] ties together human beings and self and object world, and binds abstract thought with the bodily concreteness and power of life. In the word primary and secondary process are reconciled» (Loewald, 1978, s. 204). Språket har dermed avgjørende innvirkning på relasjoner til andre mennesker og på individets selvforhold. Vi skal søke en utdypet innsikt i dette gjennom et nærblick på språkets betydning i utviklingen av et selvforhold.

Språkets betydning i utviklingen av et selvforhold

Både primær- og sekundærprosesser er nødvendige for at selvforholdet skal kunne utvikle seg og generere sunn selvavgrensning, levende affekter og genuine relasjoner. Å utvikle sekundærprosesser krever innsikt i ordenes kollektive og abstrakte meningsinnhold. Mitchell (2000) skildrer barnets bevegelse fra en sammensmeltet tilstand der ordene har en affektiv betydning som er særegen for individet til en differensiert tilstand der ordenes meningsinnhold deles av mange individer: «The child slowly comes to understand the abstract semantic significance of words; words have meanings, apart from the immediate sensory affective context in which they appear” (s. 9). Samtidig er selvet i sekundærprosesstilstand en form for «standardisering». Selvet blir avgrenset, men tilpasset inn i en form som deles av mange: «In secondary-process mentation the differentiation of uniform experience involves a knowing-together (as belonging together) of the now differentiating elements of experience» (Loewald, 1978, s.198).

Sekundærprosessens abstrakte tenkning tynner ut kontakten mellom ord og ubevisste tingrepresentasjoner. De abstrakte ordenes forankring i primærprosessene svekkes på en slik måte at de bare delvis er integrert i selvpplevelsen: «In excessive abstractions verbal thought processes give the impression of acquiring a mechanical or automatic activity of their own (...)” (Loewald, 1978, s. 190). Dette beskriver sekundærprosessenes fremmedgjørende potensiale. Ord kan rives løs fra primærprosessene i så stor grad at det skapes avstand til den grunnleggende selvpoplevelsen som ble til i den sammensmeltede tilstanden.

Oppsummert kan vi si at selvforholdet beveger seg fra den uavgrensede tilstanden og inn i en avgrenset eksistens gjennom den nye tilgangen på erfaringer som kommer via sekundærprosessene. For at det avgrensede selvet ikke skal bli utydelig for individet på grunn av tilpasningskravene som følger med sekundærprosesstilstanden, trengs en tilstrekkelig god tilgang på impulser fra primærprosesser. Det er primærprosessene som kan gi en kontrasterende opplevelse av særpreg i møte med sekundærprosessenes krav om sosial tilpasning og standardisert semantisk språkforståelse. Også i denne sammenhengen kan vi forstå språket som en bro mellom primærprosess og sekundærprosess. Mennesker trenger å kunne utvikle selvforholdet både ved å erfare særegne, autonome primærprosessbaserte reaksjoner og ved å tilegne seg sekundærprosessenes kapasitet til tilpasning for dermed å oppnå sosial bekreftelse. Språkkompetansens sammenbindende funksjon er i denne sammenhengen

knyttet til det å kunne relatere samme ord både til semantiske innhold og til sans- og emosjonserfaringer. Hos Mitchells forløper, Loewald (1978), beskrives dette slik: «I described how the mother's talking with the baby gives vocal accentuation to his experience that gradually becomes a separate but linked aspect of that experience» (s. 197).

Stern

Stern utarbeider sin teori om selvets utvikling med utgangspunkt i empirisk utviklingspsykologi, egne observasjonsstudier av barn og psykodynamiske fortolkninger av de tidligste livsfasene. Teorien legger til grunn en systematisk integrasjon av prosessuelle utviklingslinjer og tydelig adskilte utviklingsstadier. I sin utviklingsmodell identifiserer Stern fem forskjellige stadier i selvets utvikling, fem ulike «senses of self».¹⁸ At stadiene integreres i et dynamisk samspill, innebærer at hvert nytt stadium føyes til de foregående uten å erstatte disse. De ulike stadiene forblir dermed viktige «senses of self» gjennom hele livsløpet. Slik kjennetegnes Sterns teori ved et markert fokus på utviklingslinjer heller enn utviklingsfaser.¹⁹

Til grunn for Sterns teoriutvikling ligger blant annet to postulater med særlig relevans for forståelsen av forholdet mellom språk og relasjon (Stern, 1998). Disse kan sammenfattes som følger: (1) Helt fra spebarnstiden er individet adskilt fra andre individer og deltar aktivt i «konstruksjonen» av sitt eget selv og sin egen opplevelse av verden. Dette skjer alltid innenfor rammen av relasjonelle samspill og prosesser. (2) Til de ulike «senses of self» hører tilsvarende relasjonsformer. Utviklingen av selvet og utviklingen av relasjoner

18. På norsk gjerne kalt «selvopplevelser». Se f.eks. framstillingen hos Johnsen, A; Sundet, R; Torsteinsson, V.W.: Samspill og selvopplevelse. Nye veier i relasjonsorienterte terapier (Oslo 2001), s. 22-29. Kanskje vil det være en bedre norsk oversettelse å si «fornemmelser av selv» eller «selvfornemmelser», men vi velger her å følge den etablerte språklige praksis. De fem «selvopplevelsene» er: «det gryende selvet», «kjerneselvet», «det subjektive selvet», «det verbale selvet», «det narrative selvet».

19. Om de fem «senses of self» skriver Stern: «(...) these senses of self-make up the foundation for the subjective experience of social development, normal and abnormal.» (Stern, 1998, s. 8). I og med at grensene mellom de forskjellige «selvopplevelsene» har åpninger mellom seg, påvirker hvert av de fem stadiene i selvutviklingen hverandre i en aldri hvilende prosess. Når et stadium først er utviklet, fortsetter det å eksistere livet ut. Et nytt stadium avhenger av kapasiteter som er utviklet på tidligere stadier, og vil i tillegg være i en livslang, interaktiv kontakt med de andre stadiene.

fremstår på denne måten som to sider av samme sak (Stern, 1998; jfr. Johnsen, Sundet & Wie Torsteinsson, 2001 og jfr. Henriksen, 2016). Av dette følger at hverken før-verbalt, nonverbalt eller verbalt språk kan bli til utenfor relasjonelt samspill. Som vi skal se tilskriver Stern relasjonelle samspill avgjørende betydning også som bindeledd mellom de før-verbale og de verbale formene for selv-opplevelser.²⁰

Som hos Mitchell finnes det også hos Stern et analytisk skille mellom domene A og domene B. Hos Stern representerer domene A en før-verbal utvikling, og domene B en post-verbal utvikling. Her forstås altså barnet fra begynnelsen av som et aktivt og adskilt selv som ennå ikke har tilgang på verbalt språk (domene A).²¹ Når det verbale språket blir en del av barnets verden (domene B), inntreffer en rekke gjennomgripende endringer i selvopplevelse og kommunikasjonsmuligheter. Språket åpner for nye former for samspill og hitil uante kommunikasjonsformer. Dette utvider og beriker barnets liv, men utløser samtidig nye problemkompleks. Stern definerer således et unngåelig og livsvarig skille mellom verbalt selv / fortellende selv og de før-språklige

20. Artikkelen format tillater ikke en presentasjon av Sterns fem selvopplevelser og deres utvikling gjennom hele individets livsløp. I stedet fokuserer vi på de elementene i teorien som er særlig relevante i undersøkelsen av språkets rolle i relasjonelt forankrede utviklingsprosesser. Overgangene mellom subjektivt selv, verbalt selv og narrativt selv vil spille en sentral rolle fordi det viser seg at interaksjonen mellom disse tre «selv-opplevelsene» tydeliggjør viktige sammenhenger mellom relasjon og språkutvikling slik Stern forstår dette.

21. Marcia Cavell (1993, 2006, 2007) kritiserer Sterns (1998) tanke om at barnet er et adskilt og aktivt selv fra begynnelsen av. Cavell (1993, 2007) postulerer at subjektivitet vokser frem i individets møte med en ekstern verden. Grunnlaget hennes for denne påstanden er en logisk utledning av at barnet bare kan oppdage seg selv i kontrast til noe uten for seg selv. Fra dette gjør hun en tilsvarende logisk utledning av at en triangulering mellom to individer og en delt, ekstern virkelighet er nødvendig for at det skal oppstå en meningsbærende, intersubjektiv interaksjon. Dette i motsetning til Stern (1998) som beskriver hvordan en medfødt «fornemmelse av selv» blir grunnlaget for barnets subjektive opplevelse av en verden utenfor seg selv. Til tross for denne grunnleggende forskjellen deler Cavell og Stern like fullt standpunktet om at menneskesinnet tar form og forløser sitt potensial gjennom relasjonell interaksjon. Cavell (1993) avviser både Sterns beskrivelse av spedbarnet som et avgrenset selv fra begynnelsen av og Mahlers (Mahler, Bergman & Pine, 1975) fremstilling av en sammensmeltet/symbiotisk tilstand ved livets startpunkt. Vi har imidlertid ikke kunnet finne at hun tar stilling til Mitchells (2000) mer sammensatte beskrivelse av den sammensmeltede tilstanden. Se fotnote 14. Slik vi ser det medfører ikke Cavells tilbakevisning av vesentlige elementer i Sterns teoridannelse inkompatibilitet mellom Sterns og Mitchells bidrag til å belyse språkets rolle i relasjonsdannelse slik forålet er med denne artikkelen.

selvstadiene: «It (language) drives a wedge between two simultaneous forms of interpersonal experience: as it is lived and as it is verbally represented» (Stern, 1998, s. 162-163).

Hvordan kan dette forstås? Stern synes å konseptualisere et ladet, dynamisk felt mellom interaksjonsformer og selvopplevelser som tilhører de to domene: «(...) a natural tension – a sort of zone of turbulence – exists where the verbal and the nonverbal meet.» (Stern, 1998, s. xv). Det er grunn til å tro at Sterns forståelse av dynamikken mellom domene A og domene B påvirker språkets rolle i relasjonsdannelse og i utviklingen av selvforholdet.

a) Forholdet mellom før-verbalt språk og verbalt-semantisk språk

I Sterns forståelse skjer det en betydningsfull intersubjektiv utvikling før det verbale språket er innenfor rekkevidde. For at barnet skal utvikle en før-verbal kapasitet til å dele subjektive erfaringer med andre individ, må det finnes en kommunikasjonsform som ikke er verbalt språk.

Stern (1998) målbærer en konkret og jordnær forståelse av hvordan før-verbal intersubjektiv kommunikasjon kan finne sted: «For such an experience (intersubjectivity) to occur, there must be some shared framework of meaning and means of communication such as gesture, posture or facial expressions» (Stern, 1998, s. 125). Affektinntoning²², metaforer, symboler og begynnende selvrefleksjon gjør at gester, ansiktsuttrykk, tonefall, blick etc. får liv og innhold. Det før-verbale språket knyttes dermed uløselig sammen med erfaringer av relasjon, emosjon og eksistensen som et eget avgrenset selv. I Stern's (1998) beskrivelse etableres det før-verbale språket gjennom en affektiv, relasjonell prosess mellom barnet og den voksne. Når et verbalt språk etter hvert vokser frem, skjer også det med relasjonen til den voksne som en nødvendig forutsetning. I tillegg bygger det verbale språket videre på utvikling som er oppnådd i de før-verbale stadiene: «The word is given to the infant from the outside, by mother, but there exists a thought for it to be given to» (Stern, 1998, s. 172).

Stern (1998) understreker at de relasjonsformene som oppsto via de før-verbale selvfornelemmelsene, fortsetter å være levende og aktuelle former for

22. «Affect attunement (...) is the performance of behaviors that express the quality of feeling of a shared affect state without imitating the exact behavioral expression of the inner state» (Stern, 1998, s. 142). En delvis, men ikke eksakt, imitasjon sørger for at det skjer en gjenkjennelse samtidig som noe nytt, f.eks. en affekt, knyttes sammen med det imiterte.

interpersonlig erfaring også etter at den verbale fornemmelsen av selv er blitt tilgjengelig for barnet. Det verbale språket kommer i stedet inn og skaper en versjon til av de subjektive erfaringene som er generert av de før-verbale fornemmelsene av selv. Språket erstatter følgelig ikke de før-verbale erfaringene, men tilfører noe i tillegg. Tilførselen fra det verbale språket åpner helt nye rom for interaksjon både med andre individer og med eget selv.

Til tross for at det verbale språket setter individet i stand til å nå nye nivåer av intersubjektiv kontakt, oppstår det også nye kilder til indre splittelse og fremmedgjøring. Stern (1998) forklarer dette ved å vise at språket ikke rommer hele den subjektive erfaringen, slik den eksisterer som en overgripende nonverbal opplevelse. I stedet uttrykker språket en del eller et aspekt ved helheten: "The piece that language takes hold of is transformed by the process of language-making and becomes an experience separate from the original global experience» (s. 174).

Forholdet mellom ikke-verbal, global erfaring og det verbale uttrykket for en del eller et aspekt ved denne erfaringen har potensielt to motstridende utfall:

1. *Det verbale språket fanger innholdet i den globale erfaringen på en svært tydelig og relevant måte gjennom den delen det fremhever. Dette åpner for at individet gjennom det verbale språket kan dele mer av den globale erfaringen sin med andre mennesker.*
2. *Betydningsfulle deler av den globale erfaringen går tapt når den uttrykkes i verbalt språk.*

I Sterns tilnærming er det verbale språket følgelig tildelt en dobbeltrolle; det kan bringe individet nærmere seg selv og andre individer, og det kan skape avstand både i selvforholdet og i relasjonen til andre mennesker. Når barnet tilegner seg verbalt språk, vil det lede både til at noe åpnes, og til at noe lukkes: «The infant gains entrance into a wider cultural membership, but at the risk of losing the force and wholeness of original experience" (Stern, 1998, s. 177). Dette får en gjennomgripende konsekvens for mennesket i livsløpsperspektiv: "Language forces a space between interpersonal experience as lived and as represented» (Stern 1998, s. 182).

I dette mellomrommet mellom erfart og representert interpersonlig erfaring oppstår det spenninger mellom før-verbale og verbale språkformer. Og det er i dette spenningsfeltet både mellom erfaring/representasjon og før-verbalt/verbalt språk at individets selvforhold og identitet tar form.

b) Språkets betydning i utviklingen av et selvforhold

Stern (1998) beskriver hvordan den språklige utviklingsprosessen som går via før-verbale språkformer og inn i et stadig mer avansert verbalt språk, er tett sammenvevd med den psykologiske utviklingen i individets forhold til seg selv. Selvforholdet formes og kompliseres når det verbale språket interagerer med indre representasjoner som er dannet gjennom før-verbale prosesser.

Vi skal se nærmere på to berøringspunkt mellom det verbale språket og individets selvforhold:

- *Splittelsen og de ubevisste prosessene som oppstår som følge av forholdet mellom nonverbalt (domene A) og verbalt (domene B) språk.*
- *Kompleksiteten som vokser frem når barnet tilegner seg evne til å transcendere den opplevde virkeligheten gjennom selvbiografiske narrativer. Narrativene skaper nok en splittelse i individets opplevelse av seg selv. Denne gangen mellom «life as experienced and as retold» (Stern, 1998, s. 182).*

Den verbale språkutviklingen forårsaker, som vi har sett, et skille i individet mellom en grunnleggende opplevelse og det verbale uttrykket for opplevelsen. Splittelsen dette medfører gjør at individets mentale prosesser ikke lenger er en samlet helhet. Dette leder i sin tur til at deler av selvforholdet fragmenteres. Ord som ikke kan romme den globale erfaringen som er blitt til på de før-verbale stadiene, blir upersonlige, emosjonelt distanserte verbale representasjoner. Det nonverbale språket inneholder noe som ikke får plass i det verbale språket. I disse avstandsrommene mellom domene A og domene B kan det oppstå indre konflikt når et verbalisert innhold ikke stemmer overens med nonverbale representasjoner. Dette kan i sin tur lede til at erfaringer ikke rommes i språket og blir ubevisste. De fortsetter imidlertid like fullt å finnes og merkes. Avstanden mellom domene B og domene A, fremmedgjør individet for seg selv. Stern (1998) utvikler dette videre ved å peke på hvordan det verbale språket åpner muligheten for benekting.

I et kommunikasjonssystem med flere kanaler vil det alltid være et grupperelatert eller kulturelt press på å forhindre at visse signaler blir eksplisitt uttrykt og dermed umulige å benekte. Dette betyr at de aktuelle signalene holdes utenfor det verbale språket, i og med at det verbale språket ofte gjør budskapet eksplisitt. Skillet mellom det som står fast og det som kan unnviks gjennom benekting, får konsekvenser for selvforholdet. «One of the consequences of this inevitable division into the accountable and the deniable is that

what is deniable to others becomes more and more deniable to oneself”, skriver Stern (1998). Det individet benekter for seg selv, vil ofte bli mer og mer ubevisst. Individets selvforhold vil dermed bli påvirket av at det som benektes finnes i nonverbale representasjoner som gir umiddelbare, emosjonelle responser uten å være reflektert i bevisste representasjoner av eget selv. Dette betyr også at individet kan representere seg selv verbalt på en måte som ikke er forankret i nonverbal, subjektiv erfaring. Her ligger kimen til det som vil bli enda en kompliserende utvikling i individets selvforhold; kapasiteten til å forme selvnarrativer.

Etterhvert åpner det verbale språket muligheten for at individet kan forme narrativer om egne livshendelser. Da oppstår nok en tveegget dynamikk mellom prosesser som leder individet nærmere seg selv og prosesser som skaper avstand til selvet. Denne gangen dreier det seg om en dobbelthet mellom genuin nærhet til egne livserfaringer genert av narrativer - og en avstand mellom det erfarte livet og livet slik vi gjenforteller det. Individet står overfor et valg mellom alternative beskrivelser av seg selv. «Prior to this linguistic ability, infants are confined to reflect the impress of reality. They can now transcend that, for good or ill», skriver Stern (1998, s. 182). Narrativer har dermed potensial til å utvikle selvforholdet inn i en tryggere og mer genuin identitet. Samtidig bærer evnen til å skape en selvbiografi i seg en fare for fremmedgjøring.

Oppsummert har vi nå beskrevet det verbale språkets begrensende muligheter til å romme og uttrykke subjektiv erfaring. Vi har sett hvordan utformingen av en selvbiografi kan innebære en potensielt splittende dynamikk mellom det genuine og det distanserte i selvforholdet, så vel som i forholdet til andre. Det verbale språkets begrensninger fører med seg en ordløs frustrasjon, fordi ordene ikke strekker til slik at sterke og skjellsettende erfaringer kan deles på det relasjonelle nivået som åpner seg gjennom det verbale språket.

5. Diskusjon

Vi har sett hvordan både Mitchell og Stern tilskriver språket en vesentlig rolle i de relasjonelle utviklingsprosessene som kontinuerlig pågår i et menneskeliv helt fra begynnelsen av. Mitchell har, i tråd med psykodynamisk tradisjon, bygget opp teorier om barns tidlige utvikling ved å gjøre utledninger fra voksnes beskrivelser i terapirommet. Teoridannelsen om barns tidlige utvikling skjer da gjennom observasjon av voksne i terapirommet, og ved å sammenholde disse observasjonene med eksisterende psykodynamisk teori (Eagle, 2013). Stern mener, i kontrast til dette, at barnet ikke kan analyseres ved hjelp

av psykodynamisk teori i den tidligste livsfasen. Hans beskrivelse av de utviklingspsykologiske prosessene som leder fra barndom til voksenliv er derfor delvis forankret i empiriske studier av barn samtidig som han også peker på begrensningene i observasjonsstudier: «To relate observed behavior to subjective experience, one must make inferential leaps» (Stern, 1998, s. 13).

Stern har dermed mer metodisk likhet med tilknytningsforskningen enn Mitchell har. Det metodiske fellesskapet ligger i at observasjoner av barns åpne adferd danner utgangspunkt for teoridannelse om voksnes mentale representasjoner av selvet og av relasjoner. Tilknytningsforskningen viderefører imidlertid den empiriske forankringen også i teoridannelsen om voksnes mentale representasjoner. Teorien om ulike mentale representasjoner av relasjoner og av selvet hos voksne bygger på empiriske studier av verbal adferd i møte med spørsmålene i AAI. Oppsummert ser vi at tilknytningsteori har en betydelig større grad av empirisk forankring enn Mitchells og Sterns teoridannelse. Både Mitchell og Stern utvikler hypoteser om aspekter ved forholdet mellom relasjon og språk som ikke lar seg undersøke gjennom direkte observasjonsstudier. Som vi skal se, tilbyr disse hypotesene utfyllende forklaringer på innholdet i de funnene tilknytningsforskningen har gjort. Vi skal med andre ord se hvordan Mitchells og Sterns «inferential leaps» passer sammen med tilknytningsforskningens empiriske funn.

Mary Main (1995) beskriver prosessen med å skåre AAI som en dialektikk mellom hermeneutisk og empirisk metode. Ved hjelp av hermeneutiske prinsipper blir det gjort vurderinger av hvorvidt tekstversjonen av intervjuet (AAI-transkriptet) er koherent eller ikke.²³ Et koherent AAI-transkript vil bli forstått som et uttrykk for at intervjupersonen har en trygg sinnstilstand med hensyn til tilknytning, mens en inkoherent intervjuetekst ved nærmere analyse vil bli tilordnet en utrygg eller desorganisert tilknytningsform. Graden av koherens peker følgelig ut over teksten og gjør det mulig å avgjøre om teksten korresponderer med eksternt definerte markører for ulike mentale representasjoner av relasjoner og av selvet. Main (1995) uttrykker dette slik: «From the strict hermeneutic standpoint, consistency/coherence of text is all we can hope to achieve: figuratively, at least, there is nothing beyond the text. Our findings with respect to the Adult Attachment Interview indicate, however, that both coherent (secure) and incoherent (dismissing, preoccupied and unresolved) texts point

23. Koherens betyr i denne sammenhengen at intervjupersonen kan underbygge generelle påstander med eksempler og at fremstillingen er overordnet relevant og godt forståelig (Main, Kaplan & Cassidy, 1985).

(...) to something external, predictable and correspondent" (s. 240). Tilknytningsforskningen gjør dermed et slutningssteg («an inferential leap») fra den hermeneutiske analysen av AAI-transkriptets interne koherens til eksternt definerte markører for trygg, utrygg eller desorganisert tilknytning.

I innledningen til denne artikkelen redegjorde vi for hvordan tilknytningsteori forutsetter at verbal adferd kan avspeile mentale representasjoner av relasjonelle forventninger. Dette innebærer et slutningssteg fra empirisk observasjon av verbal adferd til subjektiv relasjonell erfaring. Samtidig har vi også pekt på at tilknytningsteorien er taus om forholdet mellom relasjon og språk. Vi står nå overfor spørsmålet om noe av det vi har funnet i analysen av Mitchells og Sterns teorier kan bidra til å fylle ut tilknytningsteoriens taushet om forholdet mellom relasjon og språk. I det følgende skal vi først se på hva Mitchell og Sterns teoridannelse kan bidra med av mulige svar på forskningsspørsmål 1 (forholdet mellom før-verbalt og verbalt språk) og forskningsspørsmål 2 (språkets betydning for utviklingen av et selvforhold). Dette vil i sin tur kunne gi noen forslag til forklaringer på hvorfor det er mulig å trekke slutninger om mentale representasjoner av selvet og av relasjoner på bakgrunn av verbal adferd slik den fremkommer i AAI (jfr. forskningsspørsmål 3).

5.1 Forholdet mellom før-verbalt språk og verbalt-semantisk språk

Mitchell og Stern forstår begge det nonverbale språket som et reservoar av emosjonell tilgang og relasjonell genuinitet. Videre er de samstemte i synet på at det nonverbale språket kan tilføre det verbale språket noe av denne emosjonelle kraften og muligheten til relasjonell kontakt. Uten tilførsel fra de nonverbale kildene beskriver både Mitchell og Stern et «mekanisk» og emosjonelt fattig verbalt språk. Samtidig peker begge på det semantiske språket som helt nødvendig for å kunne få til en fungerende sosial interaksjon.

En viktig forskjell mellom de to teoriene analyse av samspillet mellom språk og relasjon finner vi i synet på ordenes funksjon. I Mitchells forståelse finnes ordene først bare som lyd. Gjennom det tidlige, intersubjektive samspillet mellom barnet og den voksne, får ordene emosjonelt og relasjonelt innhold før de får en semantisk funksjon. Ordet finnes dermed hos barnet først som en emosjonell og relasjonell subjektiv erfaring. Siden knyttes denne erfaringen sammen med et semantisk innhold når det verbale språket utvikles. Hos Stern har ikke ordene samme emosjonelle og relasjonelle forhistorie som hos Mitchell. Følgelig bærer ord i seg et annet nonverbalt materiale i

Mitchells forståelse enn i Sterns forståelse. Hos Mitchell er ordene både en del av den verbale språkutviklingen og den vesentlige bestanddelen i det verbale språket som senere utvikles. I Sterns forståelse kommer ordene til samtidig med at det verbale språket utvikles (se s.12). Forskjellen mellom Mitchells og Sterns teori om ordenes funksjon kan dermed oppsummeres som følger: Mitchell mener at det semantiske språket ikke kan uttrykke alt det som allerede ligger i ordene. Stern ser det semantiske språkets begrensning som en følge av at ordene ikke kan romme alt som kommuniseres ved hjelp av non-verbalt språk. Den videre analysen vil avdekke om denne forskjellen mellom Mitchells og Sterns teoridannelse får betydning for den anvendelsen hver av dem kan få i møte med tilknytningsteori.

5.2 Språkets betydning i utviklingen av et selvforhold

Som vi har sett har både Mitchells og Sterns analyser av forholdet mellom språk og relasjon innvirkning på hvordan individets selvforhold kan forstås. Vi finner ikke inkonsistens mellom Mitchells og Sterns teoridannelse om det verbale språkets betydning i utviklingen av et selvforhold. Begge teorier beskriver hvordan det semantiske språkets begrensede kapasitet til å romme emosjonelle og relasjonelle erfaringer medfører risiko for at individet utvikler et distansert selvforhold. Det vil kunne skje når umiddelbare, subjektive responser skyves i bakgrunnen, mens sosialt tilpassede, emosjonelt regulerte responser tar større plass også i individets relasjon til seg selv. Stern beskriver imidlertid dynamikken mellom verbale representasjoner og selvforhold med mer innhold og flere detaljer enn Mitchell. Som vi har vist anser Stern både muligheten til benekting og kapasiteten til å forme ulike selvnarrativer som viktige følger av at individet tilegner seg semantisk språk. Begge deler tillegges betydning for utviklingen av selvforholdet. Det individet benekter for andre, vil det også benekte for seg selv, og over tid vil dette medføre fremmedgjøring i selvforholdet. Muligheten til å forme selvnarrativer vil, som vi har sett, kunne skape både nærhet og distanse til eget selv.

5.3 Avtrykk av relasjonalitet som kan gjenfinnes i anvendte språkformer

Analysen av problemstillingen knyttet til det tredje forskningsspørsmålet vil i hovedsak hvile på tilknytningsteoretiske refleksjoner. Tilknytningsforskning-

gen etablerte først tydelige kategorier av relasjonelle mønstre hos små barn basert på åpen adferd (Ainsworth et al. 2015). Senere forskning (Main, Hesse, & Kaplan, 2005; Mikulincer & Shaver, 2016) påviste sammenheng mellom de relasjonelle mønstrene hos barn og korresponderende relasjonelle forventninger hos voksne. Disse relasjonelle mønstrene kalles «indre arbeidsmodeller» både når de opptrer hos voksne og hos barn (se s. 4). Hos små barn er den indre arbeidsmodellen synlig som åpen adferd, mens den hos voksne sjelden kommer direkte til uttrykk hverken gjennom adferd eller verbale ytringer. Voksnes tilknytningsmønster må følgelig undersøkes ved å finne frem til indirekte reaksjoner og adferd generert fra mentale representasjoner av selvet og av relasjoner. Skåringsystemet for AAI'er fokuserer på tre forskningsstøttede (Grossmann, Grossmann, & Waters, 2005), språklige markører for ulike mentale representasjoner av relasjoner hos voksne:

1. *Psykologvistiske kjennetegn ved ulike typer emosjonsregulering: Over- eller underregulering av emosjoner peker mot utrygge sinnstilstander med hensyn til tilknytning av henholdsvis unnnvikende eller overopptatt karakter.*
2. *Narrativer: Manglende tilgang på minner om konkrete hendelser som kan illustrere generelle påstander om den tidlige relasjonen til en forelder, er en indikasjon på utrygg unnnvikende tilknytning.*
3. *Sammenbrudd i syntaks, grammatikk, logikk og tidsforståelse: Studier har vist at slike konkrete, språklige markører opptrer i sammenheng med at intervjupersonen er utsatt for traumer eller preges av et eller flere ubearbeidede dødsfall. Dette er i sin tur en indikasjon på desorganisert sinnstilstand med hensyn til tilknytning.*

Forskning på voksnes tilknytning bygger følgelig på konkrete observasjoner av språk og verbal adferd. AAI's deskriptive tilnærming gir imidlertid ikke i særlig grad forklaringer på hvordan mentale representasjoner av relasjoner og av selvet har etterlatt seg spor i individets språkbruk. Det er disse forklaringene vi har søkt hos Mitchell og Stern. I det følgende skal vi se hvordan Mitchell gir bidrag til fordypet innsikt i forholdet mellom emosjonsregulering og verbal adferd, mens Sterns teoridannelse kan belyse observerte variasjoner i tilgangen på relasjonelt relaterte narrativer. I tillegg vil relasjonelle forklaringer på «språklige kollapser» i AAI (pkt. 3) bli undersøkt i lys av Mitchells teoridannelse.

5.3.1 Psykolingvistiske kjennetegn ved ulike typer emosjonsregulering

Systemet for skåring av AAI'er bygger på lingvisten Paul Grices (1989) prinsipper for hva som kjennetegner en samarbeidsinnstilt samtale. I AAI-sammenheng brukes Grices prinsipper til å identifisere samtaler som er preget av unnvikelse eller overopptatthet av relasjonell kontakt.²⁴ Dette settes videre i sammenheng med over- eller underregulering av emosjoner. Klassifiseringen av AAI'er skjer som deskriptive studier av verbal adferd slik den trer frem gjennom intervjuvarene. I disse studiene utgjør forskjellene mellom unnvikende og overopptatte intervjuvar motpoler til hverandre. De unnvikende intervjuvarene er korte, knappe og inneholder bare sparsomme uttrykk for emosjoner. Disse svarene ser ut til å være dominert av det Mitchell betegner som sekundærprosess-språk. De overopptatte intervjuvarene inneholder, derimot, mer uregulerte emosjonelle uttrykk og kan settes i sammenheng med det Mitchell beskriver som en overrepresentasjon av primærprosess-språk. På samme måte vil de intervjuvarene som klassifiseres som trygge, være kjennetegnet av en balanse mellom nærhet til følelser og mulighet for å innta en reflekterende distanse til det som fortelles. Denne frie bevegelsen mellom emosjonalitet og refleksjon kan i sin tur forstås som det Mitchell beskriver som en balansert representasjon av primærprosess-språk og sekundærprosess-språk.

Når vi på denne måten kan sette den psykolingvistiske fortolkningen av AAI-intervjuer i sammenheng med Mitchells teori om primær- og sekundærprosess-språk²⁵, har vi samtidig koplet AAI-skåringens analyse av verbal adferd til en utviklingspsykologisk teori om språk og relasjon. Spørsmålet blir da om det er realistisk å forstå teorien om primær- og sekundærprosess-språk som et mulig bidrag til fordypet forståelse av funnene fra tilknytningsforsk-

24. Mary Main intervjuet foreldre om de relasjonelle erfaringene de selv hadde med sine egne foreldre. Etter hvert fant hun tydelige koplinger mellom disse foreldrenes fremstillinger av egen relasjonshistorie og barnas tilknytningsmønstre (Main, Kaplan & Cassidy, 1985). Denne påviste koplingen mellom barn og foreldres tilknytningsstiler ble opphavet til det vi i dag kjenner som AAI. Videre viste det seg at det er mulig å sette voksnes fremstilling av egne relasjonserfaringer i sammenheng med Grices (1989) prinsipper for samarbeidsinnstilt samtale. Grices prinsipper korresponderer med de ulike tilknytningsstilene hos voksne. Trygge voksne oppfyller Grices prinsipper, mens voksne med utrygg tilknytning bryter Grices prinsipper i samsvar med den typen av utrygg tilknytning som trer frem gjennom intervjuvarene deres (Broberg, Risholm Mothander, Granqvist & Ivarson, 2008).
25. Vi har ikke funnet referanser til psykolingvistikk i tekster av Mitchell (jfr. Loewald, 1978, s. 178) eller hos Stern.

ningen. Dette spørsmålet må besvares ved å sammenholde tilknytningsteoriens anvendelse av observert verbal adferd i AAI og teori om forholdet mellom relasjon og språk hentet fra den relasjonelle psykoanalysen. Tilknytningsteori forutsetter både at språket bærer i seg spor av relasjonelle erfaringer og at språket kan være et redskap som benyttes for å skape avstand til relasjonelle erfaringer: «(...) not only attention but also memory, perception, and language might reflect differing patterns of infant-parent interaction» (Main, 2000, s. 427). «Patterns of infant-parent interaction» omfatter i denne sammenhengen mønstre som er preget både av nærhet og distanse i relasjonen. Som vi skal se, passer dette sammen med Mitchells tenkning om primær- og sekundærprosess-språk.

Primærprosess-språket går tilbake til barnets relasjonelle utvikling i perioden før det semantiske språket er utviklet. Dette gjør primærprosess-språket relevant i en analyse av tilknytningsteoriens grunntanke om at de første mentale representasjonene av relasjoner og av selvet dannes i den førverbale fasen. Tilknytningsteori gir imidlertid ingen tentative forklaringer på hvordan den språklige utviklingen er integrert i den relasjonelle utviklingsprosessen. Ved hjelp av begrepet primærprosess-språk kan vi finne en mulig forklaring på at barnets tidlige relasjonelle utvikling etterlater seg spor i det voksne individets språkbruk. Mitchells beskrivelse av hvordan ord finnes i barnets verden helt fra starten, er et bidrag til denne forståelsen. Denne fremstillingen av ordenes utviklingspsykologiske funksjon tilsier at ord bærer i seg avtrykk av emosjonelt og relasjonelt materiale fra den før-språklige fasen. I tillegg fremholder Mitchell, som vi har sett, at ord får et emosjonelt preg av den relasjonen barnet først lærte ordet i. I kontrast til primærprosess-språkets egenskaper kan Mitchells beskrivelse av sekundærprosess-språkets avstand til emosjoner bidra til å forklare tilknytningsteoriens beskrivelse av hvordan relasjonell unnvikelse kommer til uttrykk gjennom et emosjonelt distansert språk.

Forholdet mellom primær- og sekundærprosess-språk har også tydelige paralleller til forholdet mellom ytre virkelighet og indre forestillingsverden slik det blir beskrevet i mentaliseringsteori. Mentalisering er en samlebetegnelse for forskning og teoriutvikling knyttet til bestemte former for relasjonell interaksjon²⁶ (Allen & Fonagy, 2006). Forbindelseslinjene mellom Mitchells teo-

26. Mentalisering kan forstås som en spesifikk form for tenkning som inkluderer både selvet og andre individer i en reflekterende bearbeidelse av emosjonelle og relasjonelle erfaringer. Allan og Fonagy (2006) definerer mentalisering som "the process of ascribing mental states to the actions of others and oneself" (p.7). Mentalisering handler dermed for en stor del om å forstå forholdet mellom mentale representasjo-

ri om språk og mentalisering har særlig verdi i vår sammenheng, i og med at det finnes forskningsfunn (Fonagy et.al, 2002, s. 57) som etablerer en dobbel forbindelse mellom mentalisering og trygg tilknytning: For det første trenger barnet en trygg tilknytning som utgangspunkt for å kunne utvikle en fungerende mentaliseringsevne. For det andre utvikles trygg tilknytning gjennom at foreldrene åpent mentaliserer relasjonen til barnet i samspillet med barnet. Det vil si at forelderens egen mentalisering av relasjonen til barnet være åpen og tilgjengelig for barnet. Dette gjør det mulig for det trygt tilknyttede barnet å utforske forelderens refleksjon i relasjon (Fongay et. al., 2002). Mentalisering utvikles med andre ord i relasjon på samme måte som både tilknytning og språk. Utviklingsprosessen, som gjør det mulig for barn å etablere kapasitet til å mentalisere, har betydelige likehetstrekk med det verbale språket som utvikler seg inn i et samspill mellom primærprosess-språk og sekundærprosess-språk.

Utviklingsprosessen som bygger opp kapasiteten til å mentalisere, har utgangspunkt i en dynamikk mellom fantasi og opplevd virkelighet. Små barn vil oppleve det skremmende og overveldende hvis fantasien kommer for nær oppfatning av hvordan virkeligheten er (Allen & Fonagy, 2006; Fongay et. al., 2002). Da vil ikke barnet klare å regulere affektene som utløses av fantasien som ble alt for virkelighetsnær. Små barn trenger følgelig å skille skarpt mellom fantasi og virkelighet. Det oppnår de gjennom å innta to helt adskilte posisjoner i forhold til den ytre virkeligheten. Disse kalles «equivalent mode» og «pretend mode». «Equivalent mode» er en direkte opplevelse av den ytre virkeligheten slik barnet oppfatter at den er, mens «pretend mode» vil si at barnet opplever seg helt hengitt til fantasien og uten kontakt med en ytre virkelighet: «In contrast to equivalent mode, where the «contact barrier» between reality and phantasy is over-permeable, in «pretend mode» reality is rigorously excluded, the boundary becoming rigid and impermeable» (Holmes 2010, s. 23). Skillet mellom «equivalent mode» og «pretend mode» har tydelige paralleller til skillet mellom primærprosess-språk og sekundærprosess-språk. Språk som blir til med utgangspunkt i «equivalent mode» vil ha likehetstrekk med primærprosess-språk, mens «pretend mode» vil gi opphav til språk som ligner sekundærprosess-språk.

Barnets prosess med å nå et utviklingsnivå der evnen til å mentalisere er i funksjon, innebærer at pretend mode og equivalent mode finner sammen til en integrert helhet. Dette innebærer at emosjonene og «virkelighetskontak-

ner og den ytre virkeligheten de er ment å representere.

ten» knyttet til equivalent mode føyes sammen med den reflekterende avstanden som følger med pretend mode slik at det oppstår en integrert refleksiv funksjon: «(...) it is the successful connecting of internal and external that allows belief to be endowed with meaning that is emotionally alive but is manageable and therefore does not have to be defended against» (Fonagy et. al., 2002, p. 265). Vi ser her hvordan de språklige prosessene Mitchell beskriver har paralleller til de generelle beskrivelser av mentale funksjoner vi finner i teorien om mentalisering. Dette medfører i sin tur at sentrale deler av innholdet i teorien om mentalisering bygger en bro mellom tilknytningsteori og Mitchells teoridannelse om språk og relasjon. På samme måte danner mentaliseringstenkningen også en bro til Sterns teoretiske bidrag, bare med et annet innhold.

5.3.2 Narrativer

Sterns teori om narrativer har et sentralt kontaktpunkt med mentaliserings-teori: «Much of our explicit mentalizing takes the form of *narrative* – we are continually creating stories about mental states» (Allen & Fonagy, 2006. s.9, forfatterens kursivering). Narrativer har også en viktig rolle i AAI. Tilknytningsforskningen har vist hvordan unnvikende tilknytningsmønstre kjenntegnes av at intervjupersonen har få eller ingen tilgjengelige narrativer om relasjonelle erfaringer (Steele & Steele, 2008). I stedet gir disse personene generelle og begrensede beskrivelser av hvordan de har opplevd relasjonen. I tilknytningsteoretisk forståelse oppfattes disse beskrivelsene som avstandskapende og tildekkende. Den unnvikende fremstillingen av relasjonserfaringer i AAI har preg av å ha oppstått i «pretend mode». Forestillingsmodiet gjør det mulig å tre ut av reelle erfaringer og fremstille egne opplevelser med et helt annet innhold. Dette gjør det mulig å få avstand til smertefulle, relasjonelle erfaringer: «In «pretend» mode ideas cannot threaten, because they have lost their equivalence to what is real» (Fonagy & Target, 1996, s. 227). Her ser vi også hvordan «pretend mode» kan gi opphav til ulike selvnarrativer og åpner dermed den muligheten for benektning som er sentral i Sterns teori om hvordan det narrative selv utvikles og fungerer (se s. 13-14). Dette peker i sin tur inn i kjernen av det unnvikende tilknytningsmønsteret, der det å unngå emosjonell smerte er sentralt.

Den overopptatte narrativen kan på sin side tenkes å ha oppstått i «equivalent mode». Affektene blir intense fordi intervjupersonen opplever det han

eller hun husker og forteller som direkte gjengivelser av faktisk virkelighet. Dette gjør det umulig for ham eller henne å reflektere over innholdet i narrativen; affektene opptar all tilgjengelig mental kapasitet. Den frie, autonome narrativen som signaliserer trygg tilknytning, kjennetegnes av at personen som forteller beveger seg fritt mellom affekt og refleksjon. Dette gir i sin tur en indikasjon på at pretend mode og equivalent mode er integrert i en reflekterende funksjon. Holmes (1999) oppsummerer tilknytningsteoriens forståelse av narrativer på en måte som også kan tenkes å omfatte mentaliseringsperspektivet: «(...) psychological health (closely linked to secure attachment) depends on a dialectic between story-making and story-breaking, between the capacity to form narrative, and to disperse it in the light of experience. (...) in adult life narrative capacity (...) moves between fluidity and form, between structure and “destructuring”, construction and deconstruction” (s.59). Denne fremstillingen samsvarer også med Sterns forståelse av hvordan muligheten til å forme ulike selvbiografiske narrativer kan lede individet både lenger inn i og lenger bort fra den genuine erfaringen.

5.3.3 Sammenbrudd i syntaks, grammatikk, logikk og tidsforståelse

Noen AAI-transkripter er preget av at intervjupersonen gjør påfallende syntaktiske og grammatiske feil. Videre vil noen intervjupersoner av denne typen kunne miste oversikten over intervjusituasjonen og begynne å snakke som om de var et annet sted og/eller i en annen tid. Noen skifter brått verbal stil og begynner å snakke i et «poetisk», lovprisende språk som om de holdt en begravelsestale. Disse fenomenene inntreffer når de aktuelle individene blir intervjuet om tap (dødsfall) og/eller traumatiske erfaringer (Grossmann, Grossmann & Waters, Eds, 2005; Steele & Steele, 2008, s.61-62). Forskning har satt disse fenomenene i sammenheng med dissosiative reaksjoner som opptrer etter traumer (Grossmann, Grossmann & Waters, Eds, 2005, s.284). I tillegg opptrer altså de samme språklige «sammenbruddene» i kjølvannet av ubearbejdede dødsfall (Steele & Steele, 2008). Main (1995) beskriver den desorganiserte tilknytningen som et sammenbrudd i den relasjonelle strategien som er integrert i den indre arbeidsmodellen. Den språklige siden av dette sammenbruddet kan beskrives som at de funksjonene som er inkludert i sekundærprosess-språket ikke er tilgjengelige når spørsmålene i AAI setter individet i kontakt med traumatiske erfaringer.

Dissosiative symptomer knyttet til traumer påvirker individets mulighet

til affektregulering, virkelighetsorientering og sosial interaksjon (Hart, Nijenhuis & Steele, 2006). Dette er tre sentrale bestanddeler også i interaksjonen mellom primær- og sekundærprosess-språk (Loewald, 1978). Relasjonelt tilpasset affektregulering, realistisk forståelse av den ytre verden og godt fungerende sosialinteraksjon forutsetter, som vi har sett, en god balanse mellom primær- og sekundærprosess-språk. De språklige kollapsene tilknytningsforskningen har avdekket hos voksne med desorganisert sinnstilstand med hensyn til tilknytning, kan dermed tenkes å ha sammenheng med at intervjupersonen i hovedsak uttrykker seg gjennom primærprosess-språk. Videre innebærer dissosiative symptomer at individet har utviklet skiller mellom ulike deler av eget selv slik at disse ikke har kontakt med hverandre. Den aktuelle personen har en overveldende kontakt med primærprosess-språket, og har ikke tilgang på et sekundærprosess-språk som kan hjelpe til med å regulere affektene som genereres av primærprosess-språket. Dette kan også beskrives som at individet opplever en uutholdelig sammensmeltning mellom indre og ytre verden (equivalent mode). Som et forsvar mot denne skremmende tilstanden etablerer han eller hun følgelig et særlig sterkt skille mellom equivalent mode og pretend mode. De dissosierte tilstandene kan dermed forstås som særlig avsondrede varianter av pretend mode.

5.3.4 Oppsummering

Drøftingen har vist at tilknytningsteoriens anvendelse av verbal adferd som inngangsport til analyser av relasjonelle mønstre kan forstås og forklares i lys av Mitchells og Sterns teorier om relasjon og språk. Videre ser vi også hvordan teoridannelsen om mentalisering innebærer en ytterligere tilnærming mellom tilknytningsteoriens og den relasjonelle psykoanalysens forklaringsmodeller. Dette gir i sin tur et grunnlag for en mer detaljert beskrivelse av de emosjonelle og språklige dynamikkene som kan tenkes å gi opphav til de ulike tilknytningmønstrene som beskrevet ved hjelp av AAI. Dermed kan bidragene fra Mitchells og Sterns teori om det semantiske språkets muligheter og begrensninger sammenholdt med tilknytningsteori gi en mer detaljert helhet med større forklaringskraft.

Etter å ha undersøkt sammenhengene mellom indre arbeidsmodeller og dominans av primær- eller sekundærprosess-språk, er det imidlertid grunn til å peke på at disse ikke sier oss noe avgjørende om hvorvidt arbeidsmodellen kommer til uttrykk i språket eller om det er språket som former arbeidsmodel-

len. Sannsynligvis går påvirkningen begge veier og er i seg selv et uttrykk for en resiprok interaksjon mellom språk og relasjon. Språk utvikles i relasjon og påvirker samtidig relasjonens utvikling. Denne gjensidige interaksjonen mellom språk og relasjon er i sin tur et produkt av samspillet mellom en mengde kjente og ukjente elementer. Denne store floraen av berøringspunkter gjør at forholdet mellom språk og relasjon er en naturlig kilde til nye hypoteser om tilblivelsesmekanismer og endringsmekanismer i tilknytningsprosessene mellom mennesker.

6. Konklusjon

Denne studien har undersøkt den relasjonelle psykoanalysens bidrag til en koherent teoretisk forståelse av hvordan verbale og det nonverbale språket både påvirker og påvirkes av de mentale representasjonene av relasjoner og av selvet. Mentale representasjoner av relasjoner og av selvet er tilknytningsforskningens studieobjekter. Funnene som er gjort i denne studien gir grunnlag for å anta at en fordypet forståelse av interaksjonen mellom språk og relasjon vil kunne gi opphav til en utvidelse av mulighetene for videre forskning. Slik vi ser det vil dette kunne innebære en gjensidig ekspansjon i forskningsmuligheter både på tilknytningsfeltet og innenfor den relasjonelle psykoanalysens teoridannelse.

Gitt fellesskapet som ligger i at begge disse teoritradisjonene søker å forstå og forklare sammenhenger mellom verbale fenomener og menneskelig relasjonaltet, vil den relasjonelle psykoanalysen kunne tilby utfyllende, hypotetiske forklaringer på tilknytningsteoriens forskningsfunn. Disse hypotesene vil kunne undersøkes empirisk ved hjelp av tilknytningsforskningens metodetilfang, noe som i sin tur vil kunne styrke eller svekke den relasjonelle psykoanalysens slutningssteg. Et eksempel på dette kan være tilknytningsforskningens empiriske arbeid med emosjonsregulering, narrativer og sammenbrudd i språklig fungering. På hvert av disse feltene kan det finnes bidrag til forskning på primærprosess-språkets konkrete innhold. Dette vil i sin tur kunne gi opphav til teoridannelse om hvordan innslag av primærprosess-språk hos voksne kan gjenkjennes og undersøkes videre. Innslag av primærprosess-språk kan også tenkes å ha betydning for hvilken nærhet eller avstand et individ kjenner til de narrative han eller hun presenterer som svar på AAI-spørsmålene. Dette vil i sin tur kunne gi opphav til empiriske studier av sammenhenger mellom språk, affekter og opplevd genuinitet i narrativer.

Oppsummert ser vi at mer detaljrik innsikt i forholdet mellom språk og

relasjon vil kunne generere operasjonaliserbare hypoteser både for empiriske og hermeneutiske studier av antatte verbale uttrykk for mentale representasjonene av relasjoner og av selvet.

Referanser

- Allen, J. G., & Fonagy, P. (2006). *The handbook of mentalization-based treatment*: John Wiley & Sons.
- Alvesson, M., & Sköldbberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*: Studentlitteratur.
- Ainsworth, M. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American psychologist*, 46(4), 333.
- Appelman, E. (2000). Attachment experiences transformed into language. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(2), 192-202.
- Aron, L. (1996). *A meeting of minds: Mutuality in psychoanalysis* (Vol. 4): Routledge.
- Berk, L. (2000). *Child development* (5th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664.
- Brekke, M. (2006). Å begripe teksten. Om grep og begrep i tekstanalyse. Høyskoleforlaget AS.
- Broberg, A., Risholm Mothander, P., Granqvist, P., & Ivarsson, T. (2008). *Anknytning i praktiken: Tillämpningar av anknytningsteorin*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Cavell, M. (1993). *The psychoanalytic mind : From Freud to philosophy*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Cavell, M. (2006). *Becoming a subject : Reflections in philosophy and psychoanalysis*. Oxford: Clarendon Press.
- Cavell, M. (2007). Triangulation, one's own mind and objectivity. In Rose, J. (Ed.). *Symbolization: Representation and communication (Psychoanalytic ideas)*. London: Karnac.
- Eagle, M. N. (2013). *Attachment and psychoanalysis: Theory, research, and clinical implications*: Guilford Press.
- Fonagy, P. (2006). *Tilknytningsteori og psykoanalyse*. København: Akademisk forlag.
- Fonagy, P. (2002). *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*. Routledge.
- Fonagy, P., & Target, M. (1996). Playing with reality I. *The International journal of psycho-analysis*, 77(2), 217.
- Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*. Standard Edition (Vol. 18, pp. 1-64). In: London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1923) 1962. *The ego and the id* (No. 142). WW Norton & Company
- Freud, S. (1930) 2005. *Civilization and its discontents*. WW Norton & Company.
- Frie, R. (1999). Psychoanalysis and the linguistic turn. *Contemporary Psychoanalysis*, 35(4), 673-697.
- Gergen, K. J. (2009). *Relational being: Beyond self and community*. Oxford University Press.
- Granqvist, P. (2002). *Attachment and religion: An integrative developmental framework*. Acta universitatis upsaliensis
- Greenberg, S. M., & Mitchell, S. S. (1983) *Object relations in psychoanalytic theory* Cam-

- bridge. MA: Harvard UP.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the Way of Words*: Harvard University Press.
- Grossmann, K. E., Grossmann, K., & Waters, E. (Eds.). (2005). *Attachment from Infancy to Adulthood: The Major Longitudinal Studies*. London and New York: The Guilford Press.
- Gullestad, S. E. (2001). Attachment theory and psychoanalysis: controversial issues. *The Scandinavian Psychoanalytic Review*, 24(1), 3-16.
- Hart, O., Nijenhuis, E., & Steele, K. (2006). *The haunted self : Structural dissociation and the treatment of chronic traumatization* (Norton series on impersonal neurobiology). New York: Norton.
- Henriksen, J.-O. (2016). *Relating God and the self: Dynamic interplay*: Routledge.
- Hesse, E. (2016) The Adult Attachment Interview: Protocol, Method and Analysis and Selected Empirical Studies: 1985-2015. In Cassidy, J. A., & Shaver, P. R. (Eds.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. London and New York: The Guilford Press.
- Holmes, J. (2010). *Exploring in security*. London and New York: Routledge, 200.
- Johnsen, A., Sundet, R., & Torsteinson, V. W. (2000). *Samspil og selvoplevelse: Nye veier i relasjonsorienterte terapier*. Tano, Aschehaug.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*: Gyldendal akademisk.
- Loewald, H. W. (1970). Psychoanalytic theory and the psychoanalytic process. . In Loewald, H. W. (1989). *Papers on psychoanalysis*, Yale University Press, 277-301.
- Loewald, H. (1978). Primary process, secondary process, and language. In Loewald, H. W. (1989). *Papers on psychoanalysis*, Yale University Press, 178-206.
- Macquarrie, J. (1982). *In search of humanity: A theological and philosophical approach*. Woking, Surrey: Oprichrome The Printing Group
- Mahler, M., Bergman, A., & Pine, F. (1975). *The psychological birth of the infant: Symbiosis and individuation*. New York: Basic, 263.
- Main, M. (1995). *Discourse, prediction, and recent studies in attachment: Implications for psychoanalysis*: International Universities Press, Inc.
- Main, M. (2000). Overview, with Selected Implications for Clinical Work. *Attachment theory: Social, developmental, and clinical perspectives*, 407.
- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the society for research in child development*, 66-104.
- Main, M., Hesse, E., & Kaplan, N. (2005). Predictability of attachment behavior and representational processes at 1, 6, and 19 years of age. In Grossmann, K. E., Grossmann, K., & Waters, E. (Eds.). (2005). *Attachment from Infancy to Adulthood: The Major Longitudinal Studies*. Guilford Press. 72 Spring Street, New York, NY
- Mikulincer, M., & Shaver, P. (2016). *Attachment in adulthood : Structure, dynamics, and change* (Second ed.). New York.
- Mitchell, S. A. (1988). *Relational concepts in psychoanalysis*: Harvard University Press.
- Mitchell, S. A. (2000). *Relationality. From attachment to intersubjectivity*. In *Relational Perspectives Book Series*, Vol. Volume 20.
- Mitchell, S. A., & Aron, L. E. (1999). *Relational psychoanalysis: The emergence of a tradition*. Analytic Press.
- Ricoeur, P. (1978). Image and language in psychoanalysis. *Psychoanalysis and language*, 293-324.
- Schanche, E., Binder, P., & Stern, D. (2006). Her og nå med Daniel Stern. *Tidsskrift for*

- Norsk Psykologforening*, 43(9), 953-954.
- Steele, H., & Steele, M. (Eds.). (2008). *Clinical applications of the adult attachment interview*. Guilford Press.
- Stern, D. N. (1998). *The interpersonal world of the infant : A view from psychoanalysis and developmental psychology*. London: Karnac.
- Stern, D. N., Sander, L. W., Nahum, J. P., Harrison, A. M., Lyons-Ruth, K., Morgan, A. C., Bruchweilertster, N. & Tronick, E. Z. (1998). Non-interpretive mechanisms in psychoanalytic therapy: The 'something more'than interpretation. *International Journal of Psycho-Analysis*, 79, 903-921.
- Stolorow, R. D. (1992). Closing the gap between theory and practice with better psychoanalytic theory. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 29(2), 159.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*: Harvard University Press.
- Vetlesen, A. J., Stänicke, E., (1999). *Fra hermeneutikk til psykoanalyse*. Oslo: Gyldendal.
- Wetlesen, J. (1983). Samtaler med tekster i lys av Gadammers hermeneutikk. *Norsk filosofisk tidsskrift, Årg*, 18, 219-244.
- Zeddies, T. J. (2002). More than just words: A hermeneutic view of language in psychoanalysis. *Psychoanalytic psychology*, 19(1), 3.

Abstract

This paper discusses the role of language in the processes that initiate and develop mental representations of relationships. The study starts with a critical comparison of two existing theories selected from the field of relational psychoanalysis, aiming to discuss and assess the interaction between developing language and relational experience. The findings from this hermeneutic analysis are then applied in an attempt to explain why verbal behavior can be used to assess the mental representations of relationships as they are expressed in the Adult Attachment Interview. The two theories chosen from the field of relational psychoanalysis are the works of Stephen Mitchell and Daniel Stern, respectively. The contributions from each of them turned out to be compatible with attachment theory and thereby summed up to some tentative voicing of the silent domain of language development in attachment theory.

Søkeord: Tilknytning, relasjonell psykoanalyse, språkutvikling, mentale representasjoner av relasjoner (attachment, relational psychoanalysis, language development, mental representations of relations)